

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

La Cresta de les Tempestats

(Continuació)

Descriurem ara, solament en línies generals la Cresta de les Tempestats, deixant per més endavant, en tractar de nostra excursió, el posar en evidència la seva naturalesa en tot detall.

En sortir del pic d'Aneto, qual cim està format per un apilotament de roques, davalla la carena de les Muntanyes Maleïdes fins a posar-se en contacte amb la part superior de la gelera N. E. d'Aneto, sense perdre la constitució esmentada del pic. Allí, després d'un grup de *gendarmes*, es redreça momentàniament per constituir el pic anomenat Espatlla d'Aneto el qual projecta vers la vall de Barrancs (i no de les Salenques com equivocadament diu Mr. Le Bondidier) una cresta secundària, que més avall esdevé un fonament sostenidor de la gelera oriental d'Aneto, separant-la de la de Barrancs que queda a un nivell molt inferior.

De l'Espatlla d'Aneto, quina alçada no ha estat encara determinada, l'afilament de l'aresta esdevé esfereïdor redreçant-se arreu «blocs enormes més o menys estables» (Ussel), descendint llavors d'alçària fins a la pregona bretxa de les Tempestats, el major esvoranc que presenta la cresta, en qual fons es troba, com ja hem dit, la seva cota més baixa, que és la de 3,130 metres aproximadament.

Passada la bretxa, torna a enlairar-se la cresta fins a 3,289 metres en el pic de les Tempestats, no sense haver-se erigit abans en forma de dos *gendarmes* (un d'ells escalat per Ussel), que dominen la bretxa. El pic de les Tempestats projecta vers l'estany de Llosàs una cresta secundària, orientada per tant en direcció S S O. Entre aquesta, quals parets occidentals al revers de les orientals, són verticalíssimes i bastant altes, i la que projecta Aneto

vers el S O., separant la vall de Llosás de la de Corones i l'aresta principal, que va d'Aneto al pic de les Tempestats, s'hi troba la gelera d'aquest nom.

Després del pic de les Tempestats, d'ascensió aïllada relativament fàcil, la cresta esdevé si és possible més estreta encara, fins al pic Margalida de 3,258 metres, veritable *gendarme* de colossals dimensions, cim de molta importància hidrogràfica i orogràfica, car constitueix el punt de soldadura de les Muntanyes Maleïdes amb la gran serralada pirenenca, mitjançant la cresta d'unió que des d'ell s'esten fins a la Furcanada, després de passar pel coll de les Salenques, pel pic del mateix nom, pel de Mulleres i pel coll d'Alfred, cresta que per altra part ve a ésser també la línia divisòria de les aiguës de l'Essera i del Noguera Ribagorçana.

El pic Margalida, doncs, es troba confrontant amb la part alta de tres valls diferents: la de Barrancs al N O., la de les Salenques al N E. i la de Llosás al S. El troç de cresta que l'uneix amb el coll de les Salenques, és potser el més difícil no sols de tot el massís de les Muntanyes Maleïdes, sinó de tot el Pireneu, comparable en quant a dificultat, a moltes de les més cèlebres crestes alpines, prova d'això l'haver restat verge al peu de l'home que, crec jo, tardarà bastants anys encara en dominar-la. Les seves altíssimes parets, tallades a plom, especialment prop del pic Margalida, la seva reduïdíssima amplada que ocupen per complet blocs gegantins, sense deixar pas lateralment, fan d'ella el *desideratum* propi dels alpinistes intrèpids que van a la recerca d'emocions, de lluïment i glòria.

Al N. de la cresta de les Tempestats, entre l'aresta de que parlem i la que vers el N E. projecta l'Espatlla d'Aneto, s'hi troba la gelera de Barrancs, oposada per tant a la de les Tempestats i qual itinerari d'unió, en cas d'ésser possible per ambdues bandes, seria la bretxa de les Tempestats. Del pic Margalida l'aresta esdevé constituïda per un apilotament de blocs de dubtosa estabilitat i de gran estretor en el seu tallant, que domina per la part N. la gelera de les Salenques, recolzada en l'angle N E. format per la cresta principal o de les Tempestats i la secundària de les Salenques. La direcció de la cresta que des del pic d'Aneto al Margalida era sensiblement de O. a E., canvia lleugerament declinant vers el S E.

Després d'un petit collet al que s'hi puja fàcilment per una pedregosa canal pel cantó de Llosás, la cresta novament s'afila d'una faisó considerable, mes els *gendarmes*, que li donen per la seva forma un aspecte emmarletat, són de més solidesa. Sobtadament i com osca oberta per la dretal d'un tità, apareix la bretxa de Rus-

sell, més petita que la de les Tempestats, però de parets dretíssimes, especialment l'occidental constituïda per una roca llisa.

Passada la bretxa, que amb la de les Tempestats constitueixen sinò els punts més perillosos, als menys els més difícils de la cresta, desapareix altra volta la roca viva, que llavors serveix de fonament a una *tartera carenal* formada per blocs superposats de regulars dimensions. Les parets septentrionals continuen tallades a plom i de gran elevació, abocant-se les roques de la tartera per la seva vora superior, com per mirar des d'aquella balconada les blancors de les geleres que a 300 o 400 metres més avall van pagant, en forma de remoroses aigües, el seu tribut als rius, en ésser ferides pel sol ardent de l'estiu, com si assedegat volgués espremer aquella fruita deliciosa.

Les parets meridionals queden ofegades per la tartera de l'aresta, que per aquell cantó presenta una inclinació més suau, no deixant de tenir una respectable alçada, sobre tot en constituir el pic de Russell, on potser imiten en escarpament i elevació a les septentrionals. Poc abans del pic de Russell, la cresta que s'havia dilatat en forma de «plateau» amb exposició S. i S. O. torna a afilar-se de nou per espai d'uns 100 metres fins a morir en el pic, el més oriental de la cresta de les Tempestats i qual alçada és de 3,201 metres damunt el nivell del mar.

Del pic de Russell la cresta perd en elevació, prenent la direcció N. S., separant la regió dels estanys de Río Bueno de la dels de Llosás, i després d'haver passat pel coll dels Isards (Bouquetins) i pel de major importància de Vallhibierna, que uneix la vall d'aquest nom amb la de les Salenques, acaba en el pic de Vallhibierna o de Las Sierpes, anomenat així per la forma ondulada dels seus estrats.

* * *

LES ASCENSIONS.—Remetem al llegidor, per tot ço que té relació amb l'història de la cresta de les Tempestats, a l'article publicat en La Montagne per M. Le Bondidier el setembre de 1913 (tom. 1913, pàg. 490), titolat *Notes historiques et bibliographiques sur la Crête des Tempêtes*, precedit de l'interessant narració en que el Vescomte Jean d'Ussel, descriu la primera travessa integral de la cresta, per ell practicada (pàg. 481).

Extractant i completant les dades formades fins l'any 1905 per Mr. Le Bondidier amb les targes trobades per nosaltres en el pic, publiquem a continuació per ordre cronològic les escalacions als pics i passatges de cresta fets fins l'època de nostra excursió:

ASCENSIONS AL PIC DE RUSSELL.—Any 1865, Russell (per les Salenques); 1879, Narino (pel mateix lloc); 1881, Brulle i Bazillac (idem); 1900, Germans Spont (idem); 1905, Le Bondidier (per la vall de Llosàs); 1907, Candy Boncketti, Reuner i Dr. Bertram (pel N. i devallen a les Salenques per la bretxa de Russell); 1910, Paul Rouger (pel N E.); 1912, Ernest i Lluís Fournier; 1912, Eugeni Fache i Julieta Fache (pel N.); 1913, George Ledormeur i Bernard Malan (pel N.); 1918, Isidre Puig, Ignasi Canals i Josep M.ª Soler.

ASCENSIONS AL PIC DE LES TEMPESTATS.—Any 1877, Russell (per Llosàs); 1881, Brulle (idem); 1882, Brulle i Bazillac (idem), 1902, Ramir Busquets Codina (idem); 1905, Le Bondidier i la seva esposa (idem); 1905, Camboué (idem); 1909, Motas d'Hestreux, P. Harlé, P. Soimell i Pierre de Joinville (idem); 1912, Vescomte d'Ussel (per la cresta del pic Margalida); 1913, George Ledormeur i Bernard Malan (per Llosàs); 1918, Isidre Puig, Ignasi Canals i Josep M.ª Soler (per la cresta del pic Margalida) i Ramir Puig i Juan Matas per Llosàs.

ASCENSIONS AL PIC MARGALIDA.—Any 1905, Le Bondidier i la seva esposa (pel S.); 1912, Vescomte d'Ussel (per la cresta al pic de Russell); 1913, George Ledormeur i Bernard Malan (per la cresta al pic de les Tempestats); 1918, Isidre Puig, Ignasi Canals i Josep M.ª Soler (pel S.)

ASCENSIONS A L'ESPATLLA D'ANETO.—Any 1902, Germans Cadier menys un (per la gelera N O. d'Aneto); 1912, Vescomte d'Ussel (des del fons de la Bretxa de les Tempestats); 1918, Ramir Puig i Josep M.ª Soler (des del Pic d'Aneto).

PASSATGE DE LA CRESTA.—*Pas de Russell al 2.º pic.*—Any 1865, Russell (?); 1879, Narino; 1907, Candy Boncketti i Reuner, amb el Dr. Bertram (?); 1918, Josep M.ª Soler Coll. (Amb seguretat sols sabem les travesies d'En Narino i del que sotscriu, car existeix, com ja hem indicat, una cornisa pedregosa i facilíssima per a fer aquest trajecte).

Pas de la cresta des del 2.º pic a la bretxa de Russell.—Any 1865, Russell; 1879, Narino; 1907, Candy Boncketti, Reuner i Dr. Bertram; 1912, Vescomte d'Ussel; 1918, Isidre Puig, Ignasi Canals i Josep M.ª Soler.

Descens a la bretxa de Russell.—Any 1907, Candy Boncketti, Reuner i Dr. Bertram (d'allí descens a les Salenques); 1912, Vescomte d'Ussel; 1918, Josep M.ª Soler Coll.

Pas complert de la bretxa de Russell.—Any 1912, Vescomte d'Ussel.

Pas de la cresta de la bretxa de Russell al coll Margalida.—Any 1912, Vescomte d'Ussel; 1913, Ledormeur i Malan, (en direcció contrària); 1918, Josep M.ª Soler i Coll.

Pas de la cresta del Coll Margalida al pic del mateix nom.—Any 1905, Le Bondidier i la seva esposa; 1913, Georges Ledormeur i Bernard Malan (a l'inrevés); 1918, Isidre Puig, Ignasi Canals i Josep M.ª Soler.

Pas de la cresta des del Pic Margalida al de les Tempestats.—Any 1912, Vescomte d'Ussel; 1913, Georges Ledormeur i Bernard Malan (a l'inrevés); 1918, Isidre Puig, Ignasi Canals i Josep M.ª Soler.

Pas de la cresta del pic de les Tempestats al fons de la bretxa de les Tempestats.—Any 1882, Brulle i Bazillac (per la cara N.) (?); 1902, Georges

Cadier (cara S. des de 50 metres del pic); 1912, Vescomte d'Ussel (en part per la cresta i en part per la cara S.)

Passatge de la bretxa de les Tempestats.—Any 1912, Vescomte d'Ussel.

Pas de la cresta de l'Espatlla d'Aneto al Pic d'Aneto.—Any 1879, Narino (probablement sense pujar a l'Espatlla); 1902, Germans Cadier, (En Georges Cadier incompletament); 1912, Vescomte d'Ussel; 1918, Ramir Puig i Josep M.ª Soler (des del pic d'Aneto).

ASCENSIONS AL PIC D'ANETO PEL S.—Any 1879, Narino; 1882, Brulle i Bazillac (variant Narino); 1902, Georges Cadier (idem); 1907, Candy Boncetti i Reuner, amb el guia Josep Serra, (variant Narino); 1912, Vescomte d'Ussel (per la cresta des del fons de la bretxa).

ASCENSIÓ A ANETO, PEL N., SENSE PASSAR PEL PONT DE MAHOMA.—Any 1902, Germans Cadier, menys un (per la gelera N E. d'Aneto).

En resúm: del pic Russell al fons de la bretxa de Russell; de dalt la bretxa de Russell al coll Margalida; del coll Margalida al pic Margalida i del pic Margalida al pic de les Tempestats: hem estat els tercers; de sobre la bretxa de les Tempestats a l'Espatlla d'Aneto, els segons, i de l'Espatlla al pic d'Aneto, els quarts.

Nostres ascensions al pic de Russell, al pic Margalida i a l'Espatlla d'Aneto constitueixen *primeres* espanyoles així com tots els passatges de crestes.

LA NOSTRA EXCURSIÓ.—Per fi arribem a nostra excursió, que empenquèrem amb un complet desconeixement de la regió, mancats de guies, car es tractava de quelcom ignorat i amb el cap ple de nocions boïroses, resultat natural de la lectura de fets i dades referents a pics i crestes que sols coneixíem de nom. L'exposarem en forma breu per a ésser considerada com a descripció detallada, extensa malgrat la seva forma de diari de campanya:

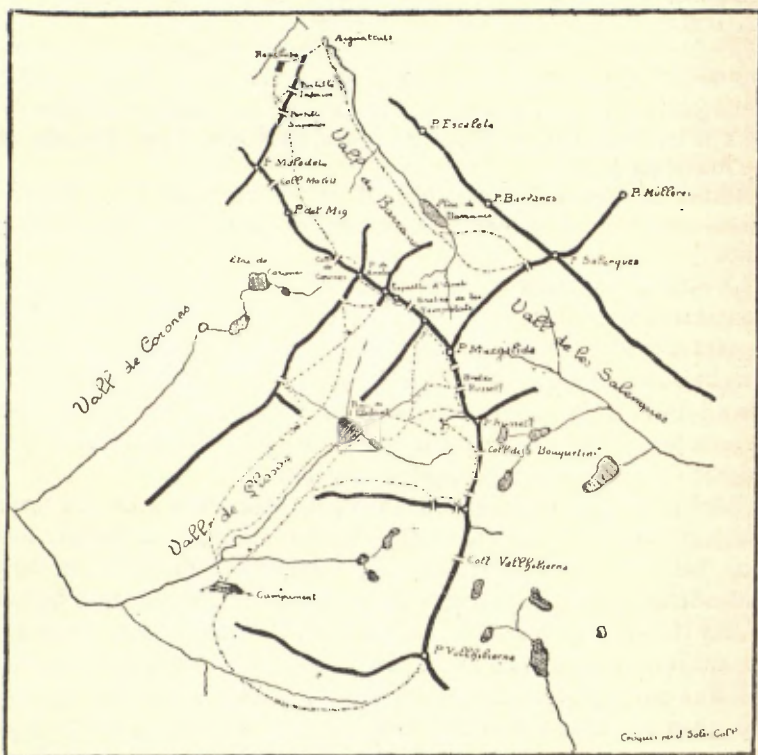
Sortida de Barcelona el dia 16 d'agost de 1918 amb els meus companys: Ramir Puig, Isidre Puig, Ignasi Canals i J. Matas, tots socis del Centre Excursionista de Catalunya, proveïts de dues tendes de campanya i queviures per a uns 10 dies. Pes total 80 quilos.

Dia 16.—De Barcelona a Graus. Dia 17.—De Graus a Benasque visitant les instal·lacions de La Catalana i passant a peu les gorges d'El Run per a poder fotografiar-les amb més comoditat i calma que quan se passen en auto. Dia 18.—De Benasque, després de carregar en una cavalleria tota la impedimenta, pel Pla de Ribertes (en qual cabana hi havíem pernoctat l'any 1916 en vigílies de pujar per primera vegada al pic d'Aneto, al campament de Llosás, situat a uns 200 metres a l'E. de la cabana dels pastors, sota els darrers pins i prop d'un corrent d'aigua, element indispensable a l'ensem que la llenya, per a tota instal·lació de tenda. Duració de la jornada: 7 hores.

Estem situats en plenes Maleïdes. Un cercle ferèstec de pics i

crestes domina el campament en el que, en venir la nit, una d'aquelles nits pirenenques de claríssima lluna, hi reposém tranquil·lament i confiada sots la protecció d'aquell cim majestuós, rei de la gran serralada, el pic d'Aneto al que tant atemorits ens hi atansàrem per primera vegada, feia uns dos anys, per tal de no indignar-lo altra volta, car llavors recordàvem les víctimes que pocs dies endarrera havia ocasionat, en un accés de ira.

Dia 19.—De bon matí sortim del campament i pujant per la dreta del torrent que devalla de l'estany gran de Llosás, ens anem enlai-

rant pel vessants O i N. de la cresta. No tardem gaire en dominar la Cresta de les Tempestats en tota la seva extensió. Des de baix sembla fàcil passar-la; és que la distància ens priva de fer-nos càrreg de la greu importància dels seus detalls. A nostres peus es troben els estanys de Llosás, el major dels quals està situat a 2493 metres damunt el nivell del mar i sots una paret verticalíssima d'uns 100 me-

tres d'alçada. Atravessem una tartera de blocs formidables, éssent la característica del país, com la de tot el vessant meridional de les Muntanyes Maleïdes, la més apropiada per acreditar aquesta denominació.

Tot pujant, discutim per on pujarem al pic de Russell, el qual el reconeixem per ésser el més oriental de la cresta: si per les canals de la seva cara (N O.) que mira vers el pic de les Tempestats o per la cresta que l'uneix al pic de Vallhibierna, continuació de la de les Tempestats, i al peu de la qual després d'atravesar un vessant redreçat, hem arribat. Estem en un collet des del que dominem, per l'O la part alta de la vall de Llosás i les Maleïdes, mentres que per l'E. obirem sota nostres peus els estanys del camí del coll de Vallhibierna i el pic del mateix nom.

Intentem pujar a la cresta per aquest punt, però una petita bretxa ens detura. Davallem, i pel peu de les parets relativament baixes de la mateixa cresta, l'anem seguint en direcció al pic de Russell. En Canals i jo ens fiquem per una canaleta de mitjana dificultat, que'ns porta a dalt. Des d'allí contemplem una regió desértica i ferma, el més desolat que's pugui imaginar en la que uns raquítics estanys reflexen solsament banquetes descolorides de granet. És la part alta de la vall de les Salenques, amb l'estany de Packe.

Anem carenejant la cresta que és fàcil i ampla, essent baixes les seves parets orientals i molt més altes les occidentals, fins arribar a un collet practicable per les dos cares: és el collet dels Isards. Allí ens trobem sota el pic de Russell i en plena decepció contemplem la cresta que a n'ell condueix, que sembla dificilíssima; no m'atreveixo a dir impracticable, car el primer dia la manca d'entrenament fa grandir els obstacles i els perills.

Desistim escalar-la i devallem del collet, dirigint-nos per sota les parets meridionals de Russell, que són escarpadíssimes, vers una petita bretxa situada en l'extrem inferior de la curta aresta que vers l'O. i en direcció a l'estany superior de Llosás, projecta el pic. Per a fer-ho atravessem una tartera de les més desmoralitzadores que he conegut, éssent, per les dimensions dels blocs, fadigósissima la traversa. Pugem a la bretxa per una canal plena de pedres que s'esllavissen al més petit moviment dels peus i que donada la pendent exagerada d'aquella fan perdre el camí guanyat. La canal oposada de dita bretxa, o siga l'occidental, és altíssima i vertiginosa. Des d'allí contemplem el pic de les Tempestats, el Margalida i la bretxa de Russell.

Mentres tant nostres companys feien el dinar en plena tartera, sots el coll dels Isards al peu de la paret O. de la cresta, que no

feia molt nosaltres recorriem. Acomplida aquesta necessitat, assolixem el coll esmentat i devallen vers l'estany superior de Llosàs.

De la bretxa que havíem visitat En Canals i jo anem, sempre per enutjoses tarteres a la terminació de la cresta que devalla del pic de les Tempestats vers l'estany gran de Llosàs, cercant la roca que en Russell anomena «l'hipopotame». Donada la precisió amb que es troba descrita aquesta roca, semblava quasi impossible no trobar-la; però en tractar de comparacions influeix considerablement la fantasia i devegades manca una bona voluntat per a veure el que ha vist una exaltada imaginació.

Ço és el que a nosaltres succeí; per molt que cercàrem, no venguèrem en lloc cap cosa que a un hipopòtam pogués semblar-se, si no és una roca, i amb tota seguretat ha d'ésser aquesta, allargada i més o menys cilíndrica superiorment, sots de la que era possible aixoplugar-se, encara que incòmodament.

D'aquell lloc devallem a l'estany de Llosàs per una canal molt vertical plena de pedres, terra molla i algunes herbes, coses totes impròpies per a assegurar-hi peus i mans, i situada un xic a l'E. de l'estany, on ens reunim amb els altres, anant tots junts vers el campament. Com pot veure's va ésser aquesta primera jornada, un veritable reconeixement, necessari, degut al desconeixement de la regió i que ens devia servir de gran orientació per a la realització dels itineraris futurs.

Dia 20.—En Canals, l'Isidre Puig i jo, sortim del campament amb la perspectiva d'un dia magnífic. El fred de la matinada ja feia estona que ens tenia desvetllats dintre les tendes i per tant anem d'hora.

Pugem en direcció a l'estany gran de Llosàs, que deixem a nostra dreta elevant-nos per l'O. del mateix fins a surmontar la colossal cinglera que es reflexa en la tranquila superfície. La transparència de les aigües fa que des d'aquelles alçàries ens siga possible contemplar, com a través d'un vidre blau-verdós, tots els detalls del seu fons, malgrat la considerable espessor del líquid element. Estimbem algunes pedres de grans dimensions, que en caure produeixen fort terrabastall i saltant de roca en roca de tartera, passem sota l'acabament de la cresta que vers el dit estany projecta el pic de les Tempestats.

D'allí ens dirigim vers el pic de Russell, guanyant banquetes de granit i roques amuntades en fort desnivell. La vista es va dilatant, vers la vall de Llosàs, vall i pic de Vallhibierna, Tuca Arnau, tuqueta Blanca, llunyanament el Turbon; petites, quasi invisibles a nostres peus, les tendes on una lleugera fumera ens indica quina

Estanys de Llosàs (pàg. 244)

Cl. I. Canals

La taritera vers al pic Russell (pàg. 245)

Cl. I. Canals

1. Vall de Vallhibierna.
2. Pic de Posets.

3. Pic d'Aneto.
4. Espatlla d'Aneto.

5. Bretxa de les Tempestats.
6. Pic de les Tempestats.

7. Pic Margalida.
8. Bretxa Russell.

Cl. 1. Canals
9. Pic Russell.
10. Coll dels Bouquetins.

Cl. I. Canals
Estany del camí del port de Vallhibierna i parets del pic
d'aquest nom (pàg. 245)

Pic i cresta Russell (pàg. 247)

Cl. I. Canals

Cl. I. Canals
Un dinar a 3,000 metres sota el tallant de l'aresta (pàg. 248)

Cl. I. Canals
La gelera de les Salenques des de la bretxa de Russell (pàg. 248)

En camí vers la bretxa de Russell *Cl. I. Canals*
(pàg. 248)

Des de la bretxa de Russell mirant vers la Vall d'Aran *Cl. I. Canals*
(pàg. 248)

Cl. I. Canals
Pic de Mulleres i de Feixants des del coll Margalida (pàg. 249)

Cl. R. Puig
Bretxa i pic de les Tempestats des dels morens de la gelera
del mateix nom (pàg. 264)

Fot. A. Duran
Bellpuig. Situació del sepulcre d'En Ramon Folch de Cardona
en l'església parroquial

Fot. Arxiu Mes

Bellpuig. Detalls del sepulcre d'En Ramon Folch de Cardona

Fot. L. Llacó

deu ésser en aquelles hores l'ocupació dels companys que hi resten.

A les dues hores de l'estany som quasi a tocar les parets N. O. del pic de Russell, de les que ens separen unes extenses congestes. Dues canals semblen portar directament al cim. La de l'esquerra ens sembla millor i plena de roques més estables que l'altra; però la ràpida pendent de la congesta i algú pas aparentment difícil, en començar la roca, ens fa desistir d'atacar-la per la base.

Descobrim una cornisa que va a reunir-se a la canal, més amunt dels esmentats dubtosos passos i decidim utilitzar-la. Anem a cercar la manera d'entrar-hi, cosa que es logra fàcilment, mitjançant una curta escalació, per un pas que anomenem l'«Escalaleta» on trobem petges d'isards, indici per tant de la possibilitat de passar, essent tres com erem, car en matèria d'escalacions s'admet: que per allà on passa un isard no sempre hi pot passar un home i que dos o tres homes passen, fent esqueneta, per allà on no pot passar un isard; així pujant i sense utilitzar la corda. Passada la cornisa que està formada en molts llocs per materials terrosos, ens fiquem en la canal que no presenta cap dificultat, contemplant dret damunt la cresta en posició esbeltíssima un isard de grans dimensions. Sense saber-ho no hem fet més que seguir l'itinerari de Mr. L. Le Bondidier.

Un cop en la tartera de la cresta, arribem a un pic que, com el Vescomte d'Ussel, creiem és el de Russell, però en ésser-hi, distingim aquest a uns 100 metres més al S E., reconeixent-lo pel pilotet de pedres que el corona i del que n'estem separats per una cresta de no gaire bon aspecte. Deixem els nostres noms escrits en unes clovelles d'ou, que col·loquem sota unes pedres, i per un camí plè de desferres rocoses de poca estabilitat, que hem descobert en el vessant de Llosàs, pocs metres més avall de l'esmentada cresta, arribem sense cap dificultat al pic de Russell. Del peu de les parets al pic hi hem posat com a cosa d'una hora i mitja.

Nostra primera ocupació és desfer el pilot i buscar la capsa de les targetes, que no triguem a trobar. Cap firma espanyola trobem en aquell pic, som per tant els primers, malgrat ésser relativament fàcil l'escalar-lo. Tampoc hi trobem la de l'Ussel, cosa que llavors ens extranyà considerablement, car sabiem era l'únic que havia passat tota la cresta, éssent aixó degut a que en arribar al primer pic, s'havia dirigit directament a la bretxa, deixant per fàcil el troç de cresta que'l separava del pic Russell.

Fa un dia esplèndit i no passa un alé d'aire, cremant el sol amb tanta o més força que a la plana. Mentres els altres es dedi-

quen a la fotografia, que bé s'ho mereix el panorama, i a copiar les firmes o targetes de nostres predecessors, acondicionant-les millor, jo m'embranco per la cresta, quals parets septentrionals són a plom i molt altes, i després de tenir que baixar, poc abans del segon pic, fent contracció entre dues roques, arribo a aquest sense trobar les dificultats que van fer dir a En Narino «que els primers 100 metres eren molt dolents».

Pel camí d'anada tornen els altres i sota del «pic dels ous» fem un dinar calent, fonent la neu d'una congesta, a bastant més de 3.000 metres sobre el nivell del mar i fruïnt d'una visió ideal en escorç de la Cresta de les Tempestats fins al pic d'Aneto, a la dreta del que veiem, en espessor, la gelera enlluernadora.

Empassat el dinar, millor dit devorat, seguim la cresta, que aquí no és més, com ja indicàrem, que un «plateau» o tartera carenal, fins damunt la bretxa de Russell, trajecte que des del pic del mateix nom pot fer-se en una hora. Des d'allí contemplem a nostres peus aquell obstacle que tantes expedicions havia deturat i que sols l'Ussel amb dos guies i amb 20 metres de corda de l'un a l'altre, havia pogut passar. Es tard i els meus companys no es decideixen a baixar, cosa que assajo tot sol i sense utilitzar la corda. La devallada és veritablement difícil, millor dit perillosa, sobre tot sense estar lligat, però amb prudència pot arribar-se al fons on hi ha una roca travessada a manera de pont. Des del fons contemplo l'altra paret, que és molt llisa i sense relleixos per a escalar-la, preguntant-me com se les havia arreglat la caravana de l'Ussel per a pujar-la. Una casualitat em va posar més tard en coneixement de com ho practicaren, convençut de la impossibilitat de fer-ho un home tot sol, coses aquestes que no consigna l'esmentat excursionista en la seva relació. Torno a pujar pel mateix camí i em reuneixo amb els meus companys, quals testes obirava des del fons molt reduïdas per la distància. Iniciem el retorn i per una xemeneia escabrosa, segurament la mateixa d'En Narino, devallem a la cornisa i després d'haver passat per la vorera E. de l'estany entrem en el campament.

Dia 21.—En Ramir Puig i En Matas ascensionen el pic de Vallhibierna en unes 4 h. 30 m., essent, segons la relació llur, un mirador admirable per a contemplar el vessant meridional de les Muntanyes Maleïdes i en especial la Cresta de les Tempestats.

Dia 22.—Per la dreta de l'aigua pujant, anem en una hora a l'estany de Llosás; d'allí, per la vorera N. de l'estany superior, molt més petit que l'inferior, anem a trobar el camí seguit en davallar del pic Russell el dia 20, dirigint-nos vers la bretxa de Russell.

En arribar sota de la congesta que s'exten al peu de la paret en que aquella s'obra, notem que la neu està duríssima, com vidre, rebotent-hi els piolets en provar de cavar-hi peïges. El sol no l'havia estovada encara i desistim d'anar a sota de la bretxa; veritat és que la pendent era molt pronunciada i les sabates no estaven en condicions en quant a ferramenta.

Mentre els altres dos En Ramir Puig i En Matas, ascensionen directament el pic de les Tempestats pel camí ordinari, nosaltres anem a un collet situat entre el pic Margalida i la bretxa de Russell, no sense haver atravesat una llarga i relliscosa congesta de neu gelada, però de lleugera inclinació. A aquest collet s'hi puja fàcilment per una canal pedregosa. Fa tres hores i mitja que hem sortit del campament.

Des del collet seguim la cresta en direcció a la bretxa de Russell, per a juntar del més aprop possible l'itinerari del dia anterior. Una serie de *gendarmes* emmarletats obturen el pas, però es van salvant malgrat l'afilament de la cresta, mancant de totes maneres estar ben segur de les mans i del cap més que de les mans. Aixís arribem a la bretxa, tornant endarrera fins el collet, des d'on abordem la qüestió, escabrosa per cert, d'anar per la cresta fins el pic Margalida. Ens acompanya sortosament l'èxit, amb tot i tractar-se d'un trajecte difícil, car es passa a una alçaria esfereidora damunt la vall de les Salenques i cal no deixar-se dominar pel vertigen. Recomanem mantenir-se pel cantó de Llosás (l'altre es impracticable) si no es té interès en passar els perills i les emocions de la cresta. Es per aquestes parets meridionals per on devien haver practicat l'ascensió Mr. Le Bondidier i la seva esposa. Fa un vent formidable. El cim del pic Margalida està constituït per una roca colossal a manera de *gendarme*, damunt del que es fa difícil aguantar-s'hi, mercès a la força de l'huragà regnant i a la exigüitat de la paret. Hem estat mitja hora des del collet. Arraulits en un forat entre dues roques al peu d'aquell bloc que ens preserva un xic del vent fret del N., copiem les targetes que trobém en el *cairn* del cim.

Cap espanyol tampoc havia posat els peus en aquell montagut i enlairat cim. A curta distància contemplem la paorosa cresta de les Salenques, que arrencant del pic on estem, s'ens presenta d'enfilada, dirigint vers l'infinit les seves dents de roca a manera de serra gegantina. Sols des d'allí és possible fer-se càrreg just de les extremades dificultats amb que toparàn els que vulguin passar-la per a fer-la servir de via ascensional al pic Margalida des del coll de les Salenques i del caudal incommensurable de tècnica alpina i sang freda de que s'haurà de fer exhibició. Mirem vers les Tempes-

tats i no és més consolador, ni més planer el troç de cresta que ens manca passar per a sortir d'aquell para-llamps de la natura.

Devallem del pic i continuem, com diria l'Ussel, «nostra passejada aèria». Deslligats, separats els uns dels altres, car no ens atrevim a fer us de la corda que penjada a la esquena ens fa més nosa que servei, (ens manca la tècnica i la confiança), aném passant de bloc en bloc, de *gendarme* en *gendarme*, ara penjats de les mans damunt una cinglera de 400 metres, ara fent contorsions entre dues roques o passant superfícies llises ventre a terra per augmentar amb el ròssec dels vestits l'adherència a la roca.

Vaig al davant i malgrat cridar amb totes les meves forces no puc fer-me sentir dels companys. En aquets moments un no pensa en sí mateix; és el sentiment de companyerisme el que domina. Es dirigeix la mirada vers els amics per tal de veure si aquells que t'acompanyen, en aquestes descabellades expedicions, tornen a aparèixer de darrera la roca on havien desaparegut. Aquells moments d'espera semblen secles; es tem a cada instant un accident, car mai sembla s'agafen els altres amb prou seguretat a les roques. Un se n'adona dels perills quan havent-los vençut, hi veu a l'amic embrancat. Els lligams de l'amistat que uneix als diferents companys en una excursió es refermen i estrenyen en aquelles alçàries, pot ser perque la mort, hi voleia a punt de tallar-los amb la seva dalla. Poc després d'entrar en la cresta em toca contornejar una roca pel cantó de la vall de Barrancs, damunt l'espai. Asseguro les mans i vaig per a apoïar els peus damunt un bloc col·locat entre altres dos i per sota del que obiro la gelera a gran profunditat; quan en carregar-hi el pes del meu cos, me n'adono que's somou i oscila. ¡Sols estava en equilibri sobre l'abim! Va ésser un moment de veritable esglai; aviso els altres i endavant.

En passar crestes com aquestes, el que fa tirar endavant i semblar valent, trist es confesar-ho, no es res més que el pànic de tornar a repassar els perills vençuts i per tant coneguts. Un sempre té l'esperança d'un millor que no sempre es realitza. Es aquest i no altre el procés d'un paratge dificultós quan no s'està avesat a aquesta mena d'acrobatismes de muntanya; sino que molts, la majoria s'ho callen.

Per fi hem atravesat el troç més difícil, car quan la cresta s'enlaira per a assolir el pic de les Tempestes, minva el seu afilament. En el cim d'aquest pic hi trobém nostres companys i aclaparats per les emocions passades, decidim no fer més cresta per aquell dia. La travessa des del pic Margalida havia durat una hora. Copiem les targetes, enfonzats per complert en un espai que deixen els

blocs del cim, car el vent continua glacial i fortíssim, fent difícil l'aguantar-se dret.

Fet aixó, devallem a un raser per a dinar. Per postres En Canals i jo anem a contemplar la cara S. de la bretxa de Rusell. Era una visita que creia de compliment. La neu tan dura el matí, havia esdevingut una veritable sopa, fonent en forma d'abundosos recs que socialaven la superfície de les congestes, deixant completament xops nostres peus.

La bretxa de Russell sembla impracticable per aquest cantó, car la canal que hi condueix, està obstruïda per un bloc enorme, sota del que ha quedat formada una cova, plena de glaç. Cal explorar les parets laterals per veure si existeix un pas practicable,

Feta aquesta inspecció ocular, ens anem a reunir amb els nostres companys en un punt de la part alta de la cresta que despren el pic de les Tempestes vers l'estany de Llosàs, punt admirable per contemplar les parets meridionals d'Aneto i la gelera de les Tempestats, que s'obira des de gran alsada plena de esquerdes. Descens al campament pel mateix lloc de pujada, on hi arribem tres hores després d'haver sortit del pic de les Tempestes.

JOSEP M.ª SOLER I COLL

(Acabarà)

LES COMARQUES NATURALS DE CATALUNYA

Les Guilleries

La comarca natural de Les Guilleries és de les més determinades en sentit de comarca intermitja entre dues planes: la plana de Vich i els plans del Gironés. Es una interessant regió muntanyenca que forma un nus gegantesc d'intrincades serres, per quals sots enfondits hi corren munió de cursos d'aigües i en quals amagades valls s'hi estotgen pintorescos poblets i folgades masies. L'atravesa el riu Ter que al sortir de l'extensa plana de Vich s'entafora entre les serres, furgant constantment, barrinant les muntanyes, descrivint constants i ràpids revolts, amagant-se en fraud selvatges, fins que fatigat de tant bregar, de sos repetits saltants i de son fresós joguinejar, s'escorre mansament en la plana gironina. Aquest recorregut des del Congost de Sant Pere de Casserres fins al renomnat estret del Pasteral, forma un seguit de bells i interessants paisatges. A més del Ter furguen les muntanyes altres importants

afluents, la riera Major, la d'Osor, la de Rupit i altres corrents de menys categoria. Caracteritzen la comarca els alts cims espadats, les colossals cingleres, els claps de verdor i els fornits boscos de castanyers, faigs, roures i alzines. Tenen especial fesomia les grans i senyorial masies, que més que els petits i solitaris poblets, donen caràcter a la regió. Algunes d'elles son importantíssimes, amb bell segell de senyoriu i ostenten executòries de son antic passat. L'aspecte general del terrer és, com he dit, abrupte i selvatge, poblat de boscos, per més que hi hagi entrat ja, amb les rodades comunicacions obertes, la mà implacable dels dalladors i trencat per gegones barranques, damunt de les quals s'hi aixequen gegantesques cingleres, gran part d'elles tallades a pic i ressortides a faisó de fermes murallans, com ho son, entre altres, les de Sant Pere de Casserres, el Far, Rupit, Sant Joan de Fàbregues, Porta Barrada i Tavertet.

Coronen els cims o s'arraceren en les collades santuaris i ermites de remota tradició. No manquen tampoc vestigis trossejats d'antics castells en els llocs més estratègics.

Tot el conjunt dóna una impressió general de marcat i diferencial aspecte amb les veïnes comarques de Vich, del Gironés i la Selva entre les quals està enclavada, com contribueix també a donar una impresió general de diferenciació de caràcter en la gent que l'habita.

Els termes de la comarca son en general ben precisats. Confronta amb sa part de ponent amb la Plana de Vich, formant son confí, des de son extrem Nord, el coll de Coma Joan entre els cingles d'Ayats i Cabrera i la serra de Collsacabra. Corre des d'allí vers al SO., per la serra del Bach, coll sa Finestra, prop de Rupit, i cingleres de Tavertet; queda trencada la serra pel congost de Sant Pere Caserres, tornant a enfilar-se, seguint la divisòria d'aigües del Ter i la Riera Major, pel coll sa Meda, Sabassona i Romagats, fins al cim de Matagalls. Els noms termenals, encadenant-se, ens orienten ben bé en la delimitació, en aquet tirat de muntanyes. Coll sa Finestra, coll de Portell, coll sa Meda i Matagalls son ben caracteritzats, entre altres. El pic de Matagalls, fita termenal gegantesca de les comarques de la Selva, Plana de Vich i Guillerías, deu son nom a «Mata», terme, i a «galls», pedres. Aquest nom de gall, classe determinada de pedra, el trobem indicat en distints llocs formant part de la composició de noms: Gallifa, puig Gallinàs i Serra Gallinera en les muntanyes del Conflent, pic Gallinero en els Pireneus Centrals, torrent de Galligans i Pedres Gallardes en el Gironés, Gàllecs en el Vallés i molts d'altres.

Des d'aquest cim el confí forma un arc corbat vers a llevant i,

separant sempre aigües del Ter i del Tordera, limita marcadament la regió, la serra que des del coll de Sant Marsal en direcció al NE. va dret a Coll de Palomeres, colls de Cerdans, de Ses Pregàries i de Rabell, i Pla de les Arenes, marcadament termenal, d'on se destaquen el macís de Sant Miquel de Solterra i la serra de Montsolís que segueix per la Mare de Deu del Padró, Santa Bàrbara i Sant Martí Sapresa fins que queda tallada en sec damunt del Ter, més avall del poble d'Angles.

El confí Nord que separa les Guilleries de la vall d'Hóstoles en el Gironés, el formen les serres de Collsacabra que parteixen aigües entre el Ter i el riu Brugent, seguint sempre aquesta divisòria en direcció marcada al SE. fins al Pasteral; queda allí trencada per la sortida avalotada del Ter, puja al cim de la Serra de Sant Gregori que s'avença entre l'aiguabarreig del Ter i de la engorjada riera d'Osor i termina en la muntanya de l'enfront on queda clòs el circuit de la comarca.

A més de les serralades que tanquen la comarca, en corre altra d'importantíssima de S. a N. en tota la extensió de la regió la qual s'origina en el Pla de les Arenes. Aquesta gran i ampla collada aplanada, dóna aigües al nord a la riera d'Osor, al S. a la d'Arbúcies, tributària del Tordera, al E. a la de Santa Coloma i al O. a la d'Espinelves.

L'abans indicada serra arrenca del Plá de les Arenes i corre separant el Ter de la riera d'Osor dret a la serra de la Gavarra, coll de Carós, Portabarrada, coll Nafre i Sant Gregori fins a l'unió del Ter amb la Riera d'Osor.

Constitueixen la comarca vint i un pobles repartits en deu districtes municipals en la següent forma:

La vila de *Sant Hilari* amb els pobles de Santa Margarida de Vallors, Caros i Montsolís. (Caros i Montsolís formàven fins fa poc un ajuntament apart); *Espinelves*; la vila d'*Osor* amb el poble de Santa Creu d'Horta; *Pruít* amb el poble de Dosmunt; *Osomort* amb Sant Feliu de Planeses; *Sant Joan de Fàbregues* amb la vila de Rupi; *Susqueda* amb Sant Martí sa Calm; *Tavertet*; *Vilanova de Sau*, amb Sau, Castanyadell i Sant Andreu de Bancells; *Viladrau*.

El conjunt forma un total de uns 8.000 habitants.

El límit del bisbat de Vich confronta just amb el de les Guilleries, quedant per tant fora de la comarca Anglés i La Cellera que son conceptuats per alguns com formant part de la regió de les Guilleries tal vegada per tradició i veu popular i fins per sa situació en lloc termenal; més jo els conceptúo en la regió de la Selva per afinitats i major relació amb aquesta última comarca. La

vila d'Anglés està situada ja en part plana al peu del Ter després d'haver sortit aquest de sos continuats engorjats. La Cellerà, que porta nom termenal, està situada en el punt de sortida del Ter.

Els naturals de les Guilleries son fermes i farrenys i, en general, supersticiosos. Son caràcter ingenu i fins a cert punt sentimental els ha dut a pendre sempre partit per qualsevol causa o aixecament que s'els hagi ofert un cert caràcter superior de gallardia. En les lluites ocorregudes en tots temps en nostra terra s'hi han distingit, favorescuts per la fragositat del terrer. En les grans masies i en les cavitats de les montanyes, hi trobàren ampar i amagatall els capdills dels remenses, els de la guerra de Successió, els de les revoltes carlistes i les pandilles del llegendari Serrallonga. Lo amagat de ses frauds i de sos espessos boscos havia donat seguretat al banditatge i son encara tradicionals els fets de les quadrilles que s'hi amparaven; fent ferma la dita, aplicada a un lloc en que no hi hagi res segur, «aixó sembla les Guilleries». N'obstant d'aixó la gent és bona encar que desconfiada. Es troba arreu hospitalitat i la seguretat és completa en el país, com poden testimoniar-ho els molts estiuejants que hi concòrren, especialment a Sant Hilari i Viladrau, on son ben atesos i afalagats, com també els excursionistes que han recorregut la comarca per a fer-se càrrec de ses belleses naturals. El tipo general de l'habitant de les Guilleries se diferencia molt dels de les comarques veïnes, Plana de Vich, Gironés i La Selva.

El cap de la comarca és la pintoresca vila de Sant Hilari, re-nomenada per ses incomparables aigües medicinals, la qual compta amb uns 2.500 habitants i és el centre de comunicació de la mateixa. A ella hi aflueixen totes les carreteres que la encreuen. Les comunicacions rodades de les Guilleries amb la comarca de la Selva, son: la carretera de Sant Hilari a Arbúcies i Hostalrich pel Pla de les Arenes, 28 Km., la de Sant Hilari a Santa Coloma, 21 kilòmetres; la de Viladrau a Arbúcies, 20 Km. Comunica amb el Gironés la carretera de Sant Hilari a Anglés, 24 Km., faltant construir 11 Km. des de l'establiment termal de Sant Hilari fins a Osor. Altra carretera uneix Anglés amb Santa Coloma de Farnés per Sant Martí de les Espases, 13 Km. Per Anglés hi passa la carretera d'Olot a Girona.

Comunica la plana de Vich amb les Guilleries; la carretera de Vich a Sant Hilari pel coll del Portell, 38 Km.; i la de l'estació de Balenyà a Viladrau, 17 Km. Un brançal uneix, a 4 Km. abans d'arribar a Viladrau la última carretera, amb la de Vich a Sant Hilari; aquest brançal estableix la comunicació entre Viladrau i Sant Hilari i entre aquesta vila i l'estació de Balenyà. La carretera

de Vich a Olot, construïda fins al terme de la actual província de Girona, comunica Rupit amb Vich, en la distància d'uns 30 Km. Per a arrodonir les comunicacions de les Guilleries, és de primordial interès la construcció d'una carretera o camí veïnal que per la part esquerra del Ter, uneixi Carós i Susqueda amb La Celleria i Anglés i un brançal de carretera que comuniqui la de Vich a Olot amb Rupit.

Històricament, la major part dels pobles de les Guilleries havien pertangut al vescomtat de Cabrera. Sant Hilari fou possessió de la casa de Solterra; Rupit constituí un marquesat; Tavertet era de la baronia de Sabassona; Viladrau fou de la vegueria de Vich, com també Susqueda.

CÉSAR AUGUST TORRAS

Documents d'art antic català

Recullits i publicats a cura de la Secció Arqueològica
del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Entre el paperam indigest de l'administració dels estats dels ducs de Sessa a Catalunya, on eren barons de Bellpuig i comtes de Palamós, he trobat uns comptes dels anys 1510 al 1515 i de 1528 a 1535 amb notícies interessants de dos dels més preuats monuments de la nostra terra: el sepulcre (*) del duc don Ramon III Folch de Cardona, virrei i almirall de Nàpols, mort a dita ciutat l'any 1522, i el convent de franciscans, degut a la magnificència d'aquell i fundat en 1507 a la vila de Bellpuig.

Res consta dels tractes de la seva vídua amb el Nolano, l'artista que esculpí el sepulcre, però sabem tot el referent des de l'arribada d'aquella obra a Salou fins a la seva col·locació en l'església dels franciscans i el seu trasllat en nostres dies a l'església parroquial de la vila.

El quadern està encapçalat així: «*Compte de les rebudes fetes per mi, Jayme Ferrándiz, procurador de la Virreyrna ma Senyora, de les rendes de la Baronia de Bellpuig del any MDXXX.*»

Després de comptes que no interessaven artísticament, ve el següent:

DESPESES FETES EN LA SEPULTURA

Primo, a xxv de juliol, doní a Ferrando de Bramunt dos cents ducats d'or, los quals portà a Salou per pagar lo patró de la nau galega que portà dit sepulcre y aquestes li restaren a pagar per los nólits. Mostres per cautela de dit Fernando de Bramunt en dita jornada CCXXX lllrs

Item, doní a mestre Steve Puigvert dos ducats, los quals diu donà d'estrenes als marinés II. lls. VIII. s.

(*) V. en les làmines LXXI i LXXII l'emplaçament actual i alguns detalls d'aquest sepulcre tant conegut de tothom i tantes vegades reproduït.

Item, doní a dit Ferrando de Bramunt per la despesa de ell y de tres homens que l'acompanyaren a la anada y tornada de Salou, per quatre dies estigueren i. lls. viii. s.

Item, paguí a Vicent de Santmartí per acompanyar a dit Ferrando a Salou ab los dos cents ducats per quatre dies a xx diners per dia. vi. s. viii.

Item, lo darrer del dit doní a Ton Gilbert, jurat de Sant Martí, xi lliures, viii sous per pagar xviii homens que s'agueren iiii dies adobar la carreta del Coll de Cabra en fins a Senant a iiii sous quiscun xi lls. viii s.

Item, doní a mestre Janot xiii ducats, los quals digué havie despesos en fer posar la sepultura en la torre de Salou per estar més segura, y per la despesa de dos mesos estigué ell y mestre Steve y los carretés y altra gent necessaria, segons se mostra per albarà fet de ma de mossen Garriga y de voluntat de Mossen Janot xvi lls: xvi s.

Item, paguí a dos homens los quals anaren lo hu a l'Espluga l'altre a Aytona a cridar a mestre Janot Lopis vingués per lo descarregar de la sepultura; per tot viii s. vii d.

Item, paguí a Francí Piquoy de Sant Martí per portar una letra a Johan Francolí de Ygualada per que anés a Salou per descarregà dita sepultura; per tres dies vi. s.

Item, paguí al Miordom per lo lloguer de la mula que portà mestre Steve a Barcelona per negociar en los del General i ll. xiii s.

Item, paguí a dit mestre Steve v lliures xiii sous les quals dix dispengué en l'anada a Barcelona per negociar ab los del General com se mostre per albarà v lls. xiii s.

Item, paguí a Johan Paris soguer de l'Espluga Çalva per cent y quinze lliures nou onses que pesaren les cordes de canem se li compraren per lligar les caxes a l sou per lliura, feta gracia de les viii onses sume v lls. xv s.

Item, paguí a Sisterer de Sant Martí per portar les dites cordes a Salou per sos treballs vi s.

Item, paguí an En Piquoy de Sant Martí per anar a Salou a portar x ducats a Janot envià a demanar per coses necessaries per la sepultura. viii s.

Item, paguí al batlle de Vilanova per fusta que li comprà per fer una escala ha un carro. vii s. vi d.

Item, paguí per fer adovar altra vegada los camins que s'havien gastat per les pluges x lls. xiii s.

Item, paguí per mans del maiordom a mestre Blasi carreter de Leyda per dos carros nous feu per tirar dita sepultura xi lls. xiii s.

Item, paguí per mans del maiordom al farrer per ferrar los dos carros sobredits xi lls. xiii s.

Item, he pagat per cent y tres carretades que portaren la sepultura de Salou a Bellpuig, a ii llinres, xvi per carretada, doscentes cinquanta set lliures deu sous segons, se mostre per memorial del maiordom y compte de aquell cclvii lls. x s.

Item, paguí a mestre Esteve Puigvert criat de la virreyana ma senyora el qual vingué ab la sepultura per son salari per viii mesos a v lliures per mes

comensant lo primer de abril any present fins per tot dehembre, com se mostre per albarà xxxv lls.

Item, pagui a Johanot, criat de la virreyra ma senyora, el qual vingué per lo semblant ab la sepultura, per son salari de iiii mesos L sous lo més comensant lo primer de setembre any present fins per tot dehembre com se mostre per albarà Suma DCXXV lls. xii s. x d.

En els comptes de 1531 s'hi llegeix:

Item, paguia Andreu Porta per lo port de dit plom de Lleyda a Bellpuig. vi. s

DATES FETES PER LA SEPULTURA

Item, paga a mossen Domingo de Leyda per dos quintas de plom se comprà per assentar dita sepultura a LXVI sous quintar que munten vi lliures xii sous e per lo dret, suma per tot vi lls. xiii s. v.

Item, pagui a Andreu Porta per lo port de dit plom de Lleida a Bellpuig vi s.

Item, a mestre Nicolau Farrer, .xxxiiii. sous per .viii. quintars e .xxxx. lliures de ferre donà obrat per a dita sepultura enteses prunetes y aserar pichs y hu ducat que se li donà de esmena, com se mostra per un memorial de ma de mestre Esteve Puigvert ell qual tenie lo compte de tot lo ferre, com se mostre per son albarà fet de ma del mayordom xxxiii. lls.

Item, paga a mestre Johan Lopis, menor, mestre de assentar la sepultura per tot lo temps que stigué en assentar aquella per los treballs .L. lliures les quals li foren taxades per intervenció del Senor Yovera y lo maiordom en mossen Jonot L. lls.

Item, paga a mestre Perris de Hursina, mestre cohadjunt a dit mestre Johan en lo assentar de dita sepultura, per sexanta hun dia treballà a .vi. sous per dia, segons que fou pactat en presència del maiordom e de mestre Johan, munte .xviii. lliures .vi. sous y mostres per albara . . . xviii. lls. vi s.

Item, paga a Johan de Santperdó, hobrer y paredador, .v. lliures per dos mesos e .xxiii. dies treballà en lo assentar de dita sepultura a .xxvi. sous lo mes v. lls.

Item, paga per mans de mestre Johan a hu mosso pedrapique que's diu Jaume Orliquer per un mes que treballà. x. sous.

Item, paga a mestre Joan Fuster de Bellpuig .i. lliura xvi sous per fer la rexa de fusta devant la sepultura i. ll. .xvi. s.

Item, paga a mestre Esteve Orliquer per tornar los grahons de la església arrere per que impedién lo loch ahont sta la sepultura. x. s.

Item, dona haver despes dit procurador per mans del maiordom .LV. lliures xvii sous ii diners, so es per meniar mestre Johan y son fill i dos mestres y la soldada de hun mestre y llits y calls y sogues i ports de carros y altres menudencies, com se mostre per son llibre per menut y per tot es dites LV. lls. .xvii. s. .ii. d.

Suma total. CLXXI. lls. .xix. s. .i. d.

Que ab les anteriors MDCXXX. lls. .xii. s. .x. d.

Fan entre tot. DCCCII. lls. .xi. s. .xvii. d.

Amorosament custodiat pels PP. Franciscans, a la part de l'Epístola i prop del presbiteri de son temple de Sant Bathomeu de

l'Horta, distant unes trescentes passes de Bellpuig, permanesqué ben guardat fins l'estiu de l'any 1835, que a conseqüència de les ocurrències del temps l'abandonaren. (*)

Feia poc d'això quant el visità nostre Piferrer, qui tan se n'enamora, deixant-nos-en una descripció bellíssima, que tothom coneix. Com si son prec de que fos salvat del perill que l'amenaçava hagués arribat a orelles de l'Estat, l'any 1840, a 3 de maig, se dictà una R. O. a fi de que els *Jefes* Polítics de les Províncies informessin al Govern dels temples i monastirs on hi hagués sepulcres o monuments que per ser-ho de reis o personatges célebres o per la bellesa o mérit de llur construcció merexeïssin conservar-se. El que ho era de Lleyda demanà notícies a l'Ajuntament de Bellpuig, qui respongué que el sepulcre del monastir era propietat de la família dels Ducs de Sessa, Baena i Montemar etc., sens fer menció dels altres enterraments de la mateixa, i davant la temença de sa trasllació a Lleyda, com s'havia dit, demanà ho fos a l'església parroquial de la vila com a lloc més indicat i atenent a l'ornament que hi seria.

D'acord dita autoritat provincial amb els amos, que no deixàren de mostrar certa resistència que ocasionà l'allargament d'un any, manaren al seu apoderat a Catalunya, En Ramón Maria de Jover, la trasllació indicada, encarregant-li la major cura i la possible economia, sabedors de que les despeses no baixarien de 1.500 pessetes. A l'intent de procedir amb acert, passà l'apoderat a Bellpuig a 18 de novembre de 1841, entrevistant-se amb l'arquitecte provincial En Pere Calsada, qui donà les instruccions competents i ensenyà als mestres de cases la manera de desmontar obra tant primorosa i de tornar-la a alçar a la parroquial. L'apoderat entregà de moment 200 lliures catalanes al sobrestant encarregat de l'obra En Rafael Grau, i altres 100 més endavant, però no forent suficients. Les obres començaren a 31 de desembre següent, continuaren al gener, se suspengueren durant la Quaresma i Setmana de Pasqua i seguiren a l'abril, traslladantse entre tot 59 carretades de marbres i major quantitat de pedra i materials de construcció. D'acord amb el Rector, Capellà major i Ajuntament s'escollí per a emplaçar-lo l'arc d'enmig de l'església, entre els altars de les Animes i de Santa Llúcia, a la part de l'Evangeli, amb una alçària de 54 pams i 28 d'amplada, tal com el veiem avui, i ens felicitem de l'escrupulosa cura amb que's procedí, de manera que no sofrí el més mínim defecte. Cal consignar en sa lloansa, que l'ànima de la empresa fou lo capellà major mossén Baltasar d'Alsamora.

(*) V. VALERI SERRA I BOLDÚ. *Lo Convent de Bellpuig. Treball premiat en los Jochs Florals de Lleyda lo dia 14 de Maig de 1907.*—Lleyda, 1908.

Desmuntat que fou el monument, s'alçà la tapa del sepulcre, trobant-hi el cadàver de l'egregi En Ramón Folch de Cardona i d'Anglesola, agegut, d'una llargada de nou pams i quart i incorrupte, segons l'acta que's extengué i tenim a la vista, la qual segueix dient: «corociéndose aún bien sus facciones de la cara y demás carnes secas; va vestido con un gorro o pequeño sombrero de fieltro de lana negro, camisa blanca de lino, ajustador o chupa larga de raso de seda negro, liso, calzones de terciopelo negro mostreado, una cota o levita de mangas y cuerpo de ropa de seda morada ribeteada de franjas de terciopelo negras que le abriga hasta las rodillas, medias de seda blancas y zapatos de terciopelo oscuro forradas de baqueta». Forem molts els que'l vegeren amb admiració.

A la part posterior del monument, i donant front al corredor que comunica les capelles, s'hi van posar dins una urna de fusta coberta de negre, els restes dels altres membres de la família, recollits de la cripta del convent i al damunt les làpides, que copia En Piferrer, per qual motiu no'n transcrivim cap.

Devem consignar que tan il·lustres despulles meresqueren un respecte de que no gaudiren les dels nostres reis inhumats als més celebrats convents de la nostra terra i després bàrbarament profanats.

Amb senzillesa, que no permetia altra cosa la situació econòmica dels Ducs, però amb respecte i majestat, l'onze de maig de 1842, reunits en la ruïnosa església dels franciscans, l'apoderat de la casa de Sa Excel·lència i advocat targarerí En Ramón Maria de Jover i Vila, el Rector capellà major Mossén Alsamora, l'alcalde En Joan B. Font, Ajuntament, Comunitat, el notari En Joseph Gili, que estengué i protocol·litzà l'acta redactada per En Jover, operaris dels treballs, testimonis i multitud d'altres persones, amb toc de campanes i ciris encesos se feu la trasllació de l'urna de marbre i caixa de fusta al temple parroquial, posant-se al lloc corresponent del monument i aquella detràs, de manera que avui formen un sol cos, acabant la funció amb una solemne absolta.

No hi hagué ofici amb música ni es col·locà una làpida commemorativa com volia el capellà major, per no permetre-ho la casa, agoviada d'obligacions; una casa que pocs anys abans, en 1828, tenia dotze títols de grandesa d'Espanya, sis ducats, set marquesats, deu comptats, varies baronies e incomptables senyories, entre els quals s'hi comptaven quatre ciutats i més de 2500 pobles a Espanya i 13 ciutats i 454 pobles a Nàpols i Sicília i una renda aproximada d'un milió de pessetes a l'any.

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aràn)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE MAIG 1921

TEMPERATURES A L'OMBRA				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA ABSOLUTA en 24 hores	MÍNIMA ABSOLUTA en 24 hores	MITGES MENSUALS A 0° 1 A LA GRAVETAT NORMAL	
8 matí	4 tarda			8 matí	4 tarda
10°8	12°82	23°5 (dies 11 i 31)	1° (dia 4)	680.5 mm.	679.76 mm.
Oscil·lació extre- ma mensual		MITGES MENSUALS		A 0° 1 AL NIVELL DE LA MAR	
22°5				763.2 mm.	761.7 mm.
Variació màxi- ma diurna (dies 7 i 11)		17°	6°3	Màxima (dia 14) 767.5 mm. Mínima (dia 8) 751.1 » Oscil·lació extrema 16.4 »	

HUMITAT RELATIVA			PLUVIOMETRIA	
MITGES MENSUALS	8 matí	4 tarda		
Termòmetre sec.	10°8	12°85	Total d'aigua caiguda en el mes	128.9 mm.
Termòmetre moll	9.5	10°9	Dia de major caiguda (dia 3)	28. »
Humitat (percentage)	83.5	77.	Intensitat per dia de pluja i neu	6.13 »
Dies de saturació	—	—	Total d'espessor de neu en el mes	? mt.
			Vent dominant en els dies de pluja i nevades.	NE.

VENT

DIRECCIÓ	8 matí	4 tarda	VELOCITAT EN 24 HORES	
Calma	12	4		
N.	5	8	Mitja mensual diària.	25.335 k.
NE.	8	12	Màxima absoluta (dia 5)	66.300 k.
E.	1	—	Recorregut total en el mes.	785.400 k.
SE.	1	—		
S.	1	1		
SW.	1	2		
W.	—	—		
NW.	2	4		

ESTAT DEL CEL

DIES	8 matí	4 tarda	DIES DE	NÚVOLS			NUVOLOSITAT	
				CLASSE	8 m.	4 t.	MITGES MENSUALS	
Serens	3	—	Pluja 21					
Nuvolosos	13	9	Boira 14					
Coberts	15	22	Rosada 2	Cirrus 4	—		8 matí	4 tarda
			Neu 1	Nimbus 6	4		7.09	9.09
				Stratus 1	—			
				Cumulus 5	5			

Les anotacions diàries han estat preses pel G.^e Josep i revisades pel Dr. M. FAURA I SANS.

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aràn)
RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE JUNY DE 1921

TEMPERATURES A L'OMBRA				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA ABSOLUTA en 24 hores	MÍNIMA ABSOLUTA en 24 hores	MITGES MENSUALS A 0° I A LA GRAVETAT NORMAL	
8 matí	4 tarda			8 matí	4 tarda
15°81	19°71	32° (dia 24)	4° (dia 1)	783.7 mm.	682.7 mm.
Oscil·lació extrema mensual. 28° Variació màxima diürna (dia 24). 23°5				A 0° AL NIVELL DE LA MAR	
				MITGES MENSUALS	
		23°41	9°21	Màxima (dia 13). . .	776.4 mm
				Mínima (dia 6). . .	755.5 »
				Oscil·lació extrema.	14.9 »

HUMITAT RELATIVA			PLUVIOMETRIA	
MITGES MENSUALS	8 matí	4 tarda		
Termòmetre sec.	15.°95	20.°96	Total d'aigua caiguda en el mes. . .	55.6 mm.
Termòmetre moll	12.°55	15.°41	Dia de major caiguda (dia 4)	11.7 »
Humitat (percentatge)	65.6	59.04	Intensitat per dia de pluja i neu. . .	6 17 »
Dies de saturació	—	—	Vent dominant en els dies de pluja i nevades.	NE.

V E N T

DIRECCIÓ	8 matí	4 tarda	VELOCITAT EN 24 HORES	
Calma	18	2	Mitja mensual diària.	26.110 k.
N	2	8	Màxima absoluta (dia 30)	75.9 0 k.
NE	6	12	Recorregut total en el mes.	783.300 k.
E	2	—		
SE	—	—		
S	1	2		
SW	—	1		
W	—	2		
NW	1	3		

E S T A T D E L C E L

DIES	8 matí	4 tarda	DIES DE	NÚVOLS			NUVOLOSITAT	
				CLASSE	8 m.	4 t.	MITGES MENSUALS	
Serens	11	7	Pluja 9					
Nuvolosos	14	16	Boira 5					
Coberts	5	7	Rosada. 3					
				Cirrus	6	—	8 matí	4 tarda
				Nimbus.	4	10		
				Stratus.	1	1		
				Cumulus	5	7		
							4.1	5

NOTA: Tronades en els dies 1, 4 i 17; tempestes en els dies 18 i 29.

Les anotacions diàries han estat preses pel G.^a Josep i revisades pel DR. M. FAURA I SANS.

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aràn)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE JULIOL 1921

TEMPERATURES A L'OMBRA				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA ABSOLUTA en 24 hores	MÍNIMA ABSOLUTA en 24 hores	MITGES MENSUALS A 0° 1 A LA GRAVETAT NORMAL	
8 matí	4 tarda			8 matí	4 tarda
19°61	23°82	34° (dia 27)	9° (dia 5)	684.3 mm.	683.1 mm.
Oscil·lació extre- ma mensual		MITGES MENSUALS		A 0° 1 AL NIVELL DE LA MAR	
. 25°		27°77 12°55		764.8 mm.	762.4 mm.
Variació màxi- ma diurna (dia 30) 22°				Màxima (dia 21) . . . 770.3 mm. Mínima (dia 28) . . . 758.0 » Oscil·lació extrema . 12.3 »	

HUMITAT RELATIVA			PLUVIOMETRIA		
MITGES MENSUALS		8 matí	4 tarda	Total d'aigua caiguda en el mes . . . 32.4 mm. Dia de major caiguda (dia 24) . . . 11. » Intensitat per dia de pluja i neu . . . 3.6 » Vent dominant en els dies de pluja i nevades NE.-NW.	
Termòmetre sec.	19°61	24°51			
Termòmetre moll	15°71	18°48			
Humitat (percentatge)	64	53			
Dies de saturació	—	—			

V E N T

DIRECCIÓ	4 tarda		VELOCITAT EN 24 HORES	
	4 tarda	4 tarda		
Calma	21	1	Mitja mensual diària 37.022 k, Màxima absoluta (dia 29) 117,000 k. Recorregut total en el mes 1,147.700 k	
N.	2	4		
NE.	3	7		
E.	—	—		
SE.	1	2		
S.	1	—		
SW.	—	1		
W.	—	—		
NW,	3	16		

E S T A T D E L C E L

DIES	8 matí		4 tarda		DIES DE	NÚVOLS			NUVOLOSITAT	
	8 matí	4 tarda	8 matí	4 tarda		CLASSE	8 m.	4 t.	MITGES MENSUALS	
Serens	16	2	Pluja	9	Cirrus	2	2	8 matí 4 tarda		
Nuvolosos	12	22	Boira	4	Nimbus	1	6			
Coberts	3	7			Stratus	—	—			
					Cumulus	9	15			5.58

NOTA: Tempestes en els dies 6, 13, 19, 23 i 26.

Les anotacions diàries han estat preses pel G.^a Josep i revisades pel Dr. M. FAURA I SANS.